

Гришко О. П.\*,  
аспірантка кафедри журналістики та філології

## УКРАЇНЬСКА ЕТНОМЕНТАЛЬНІСТЬ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНЦЕПТУ АРХЕТИПУ ЖІНКИ У ТВОРАХ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

*Подається дослідження української етноментальності через призму психологічного концепту архетипу жінки у творах Т. Г. Шевченка.*

*Ключові слова: етноментальність, психоаналіз, архетипи, фемінне, образ жінки.*

Актуальність. Література – могутній засіб людинотворення. На відміну від психологічного пізнання особистості, система художнього пізнання людини, її психології, духовного світу – різноманітна, складна, багата. Психологічний напрям у літературознавстві сформувався в середині XIX ст. – мистецтво трактувалося як сублімація (перехід) авторської психології в художні образи, котрі є моделлю душі, психіки творця. Вчений Еннекен наголошував, що не існує жодного естетичного мотиву у творі, який би не зумовлювався психікою автора, яка є соціально детермінованою. Аналіз твору має містити естетичний, психологічний та соціальний аспекти. Суттєвим внеском представників психологічного методу було акцентування на тому, що сила художнього твору визначається не просто важливим змістом (проблематикою), а гнучкістю, багатством художньої форми, яка здатна викликати у реципієнта поліфонію змісту, розмаїття вражень і переживань [1, 56]. В основу психоаналізу З.Фрейда покладена теорія сублімації (явища культури створюються внаслідок витіснення сексуального бажання), що ґрунтується на тришаровій структурі людської психіки. Марія Зубрицька наголошує, що «зведення всіх аспектів людської поведінки та діяльності до проявів сексуальності зазначило обмежений характер біологічного детермінізму фрейдівського психоаналізу» [2, 146].

Художня література є індикатором процесів, що відбуваються в тому чи іншому суспільстві, групі людей. Дослідження ракурсу відображення в літературі тих чи інших етноментальних особливостей дозволяють зрозуміти, як саме відчувається український народ в конкретний період, що для нього є суспільно значимим, що його турбує і куди мусить бути спрямована максимальна увага. Необхідність відслідковувати зміни у вищезазначених процесах і актуалізує проведення дослідження.

Українська ментальність як духовна категорія проявляється в живих реальних людях – її носіях і виразниках. Найрізноманітніші мотиви визначаються соціально-психологічною сферою, яка трансформує їх в естетичні стереотипні утворення, забарвлюючи своїм часом і ритмом, надаючи їм певних рис національного характеру в його моральнім виявленні.

Метою роботи є дослідження української етноментальності через призму психологічного концепту архетипу жінки у творах Т.Г. Шевченка.

Об'єктом дослідження виступають образи жінок в етноментальному вимірі у творчості Т.Г. Шевченка.

Характер поставленої мети визначає вибір методів дослідження: використано описовий і контекстний методи.

Постановка дослідження. Розглянемо в нашому дослідженні образи жінок в етноментальному вимірі у творчості Т.Г. Шевченка. Подаємо тезу «Берегиня – мати нації».

Досліджуючи художню концепцію творчості й митця Т.Г. Шевченка, літературознавці зауважують нахил Кобзаря до вираження світоглядних начал через розкриття сутності фемінного. Не безпідставним було й судження О.Забужко про

\* *Наук. керівник – О. С. Переломова, докт. філол. наук, професор.*

ототоження поета з певним жіночим архетипом на засадах психоаналізу З. Фрейда. Справді, жіноча тема у творчості Т.Г.Шевченка була настільки вагомою, що всі його образи увібрали в себе як фемінне начало, так і глибинну абстракцію Музи й України [3, 37–38].

У першу чергу жіночий виток творчої особистості Кобзаря, на думку дослідника М. Моклиці, позначається архетипом сліз (води).

Посилена увага Т.Г.Шевченка до цієї первісної матерії жіночої статі засвідчує зв'язок із найдавнішими – архетипними силами. А гіперчутливою до дії цих сил особу роблять надзвичайно великі фізичні й психічні навантаження. Має значення і вік митця. За спостереженнями К.Г. Юнга, представник чоловічої статі приблизно до сорока років має більше запасів чоловічої субстанції, тоді, коли після сорока жіноча субстанція може виявлятися значно активніше від чоловічої. У людини творчої це дає про себе знати у формі «жіночих» архетипних образів.

Свідомість митця повертає до образів, старших за історичну людину й даних їй від народження з найдревніших часів. Уся повнота життя, на думку Юнга, доступна тому, хто перебуває в злагоді з найдревнішими символами, хто здатний узгодити, збалансувати мислення з першообразами підсвідомого.

Вода (найчастіше в іпостасі Дніпра – річки, що стала національним символом українців,) неодноразово виступає джерелом творчого натхнення Шевченка («Рече та стогне Дніпр широкий...»). Треба зазначити, що у словнику слов'янської міфології Дніпро антропоморфно втілено в образі саме жінки з іменем Непра Королівна.

У поемі «Сліпий» автор посилає «за світ» «немощну» свою думу «зцілющої й живущої // Води пошукати». Саме та вода здатна засвітити в його хаті «огонь чистий». А золотокрила Муза в однойменному вірші «мов живущою водою» окропила душу поета, що прагне волі й правди.

У процесі плекання митця, за Кобзарем, беруть участь й інші прадавні чинники фемінного: смерть, що об'єктивувалася в образі одинокої могили посеред поля; невиразність, розмитість («туман сивий»); таємничість («чари»).

Поет звертається також до прадавніх слов'янських богів: «Перед богами Лель і Ладо Огонь Рогніда розвела», що уособлюють у собі жіночі образи.

Складність осмислення образу Богородиці найповніше виявляється у поемі «Марія», в якій синтезовано канонічні й неканонічні концептуальні елементи. Високу духовність Богородиці, її материнське покликання розкривають такі художньо-стилістичні засоби, як епітети, тавтології, гіперболи тощо: «Пречистая», «Праведная», «Всеблагая», «Мати», «Мати Бога на землі», «Пренепорочная Марі», поряд із якими вживаються теоніми «Божа Мати», «Матер Божая». Такі назви актуалізують сакральні концептуальні смисли на зразок «Та, що є уособленням чистоти і непорочності»: «Вона благала, ... Щоб одурить їй не дала Пренепорочная!» Крім того, у Шевченкових творах спостерігається поєднання релігійного та профанного трактування Божої Матері: «Пренепорочная Марія шиє Малесеньке сорочення». Простежується також реалізація архетипної семантики, пов'язаної з язичницьким тлумаченням Богородиці як Великої Матері, образ якої корелює з матір'ю-землею, матір'ю-природою та Україною. Оригінальність Шевченкової інтерпретації концепту-образу «Богородиця», позначену трансформацією канонічного образу Діви Марії, можна пояснювати і впливом архетипів збезчещеної дівчини та Матері-страдниці, яку возвеличує Т. Шевченко: «У нашім раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая З своїм дитятчком малим... І перед нею помолюся, Мов перед образом святим Тієї Матері Святої, Що в мир наш Бога принесла ...» Етнонаціональні компоненти у структурі зазначеного концепту пов'язані з тлумаченням Богородиці як заступниці козаків. В останній до Богома-

тері уподібнюються дівчина-праведниця чи нещасна мати: «І матір'ю Своєю святою Її [княжну] звали. І все село За неї молилось...»

Свої щемливі плачі-вірші, що якнайкраще репрезентують жіночий виток душі поета, Т.Г.Шевченко часто адресує дівчатам, сподіваючись на те, що вони єдині в силі до кінця зрозуміти, пізнати серцем як істину його слова, так і його природну чуттєвість.

Твори Кобзаря виповнені гарячої любові до України в її численних жіночих іпостасях: «безталанної вдови», «неньки», «удови-небоги», «бездітної вдовиці». А найвищі поетові ідеали теж втілено в образи жіночого роду: Воля, Правда, Істина, Свобода, Любов.

Висновки. Досить часто, вивчаючи етноментальні особливості психіки людини, фахівці звертаються до художніх творів найвидатніших письменників. Адже їхня творчість, стаючи предметом дослідження, має для етнопсихології першочергове значення. Справді, створити щось цінне можна тільки тоді, коли майстер обізнаний з життям народу й віддзеркалює у своїй творчості його національно-психологічні особливості.

У творах Т.Г. Шевченка Україна найчастіше втілюється в символі жінки-матері. Жінка-мати має особливе значення в ментальності українців.

#### БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Гудорова Т. Тенденції розвитку художнього мислення (поч. XX ст..) / Т. Гундорова, Н.Шумило // Слово і час. – 1993. – №1. – С. 55-67.
2. Зборовська Н. Фемінний характер української ментальності: (За допомогою літературного дзеркала / Н. Зборовська //Сучасність. – 2001. – № 7-8. – С. 146-155.
3. Некрасова І. Проблеми дослідження гендерних аспектів етноментальних структур свідомості / І. Некрасова, В. Нагієва // Соціальна психологія. – 2008. – № – С. 27-38.
4. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : у 6 т. (вид., автентичне 1-6 томах «Повного зібрання творів у дванадцяти томах») / Т. Г. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003.
5. Фащенко В.В. У глибинах людського буття: етюди про психологізм літератури / В.В. Фащенко. – К. Дніпро, 1981. – С. 49.